

DRIE SOORTEN ZWEEFVLIEGEN MINDER OP DE NEDERLANDSE LIJST (DIPTERA: SYRPHIDAE)

Menno Reemer & Willem Renema

In de afgelopen jaren heeft de landelijke zweefvliegenkartering veel nieuwe informatie opgeleverd. Er zijn behoorlijk wat nieuwe soorten aan de Nederlandse fauna toegevoegd. Er stonden echter ook enkele soorten op de Nederlandse lijst waar twijfels over waren. In dit artikel wordt duidelijk gemaakt waarom *Cheilosia acutilabris*, *Melangyna erucarum* en *Paragus finitimus* niet op de Nederlandse lijst thuis horen.

INLEIDING

In dit artikel is gebruikt gemaakt van de Databank Nederlandse Zweefvliegen, die is opgebouwd in het kader van het project 'Verspreiding en ecologie van de Nederlandse zweefvliegen', een samenwerkingsverband tussen EIS-Nederland, de Sectie Diptera van de Nederlandse Entomologische Vereniging en de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Voor dit project werd heel Nederland op zweefvliegen onderzocht in de periode 1998 t/m 2002. Momenteel worden de resultaten verwerkt in een boek over de Nederlandse zweefvliegen. De voor dit artikel onderzochte collecties zijn: Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMAN), Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden (RMNH), W. van Steenis (Utrecht) en de collecties van de auteurs. De drie soorten die worden afgevoerd van de Nederlandse lijst worden hieronder besproken.

***Cheilosia acutilabris* Becker, 1894**

Cheilosia is het soortenrijkste zweefvliegengenus van het Palaearctische gebied. Het is ook één van de meest uitdagende genera voor taxonomen: vele problemen moeten nog opgelost worden.

Cheilosia acutilabris is één van die problemen. De taxonomische status van *C. acutilabris* is twijfelachtig. Onderzoek aan het typemateriaal zou moeten uitwijzen of het hier gaat om een geldige soort of een synoniem van een andere soort. Hier beperken we ons tot twee exemplaren die uit Nederland gemeld zijn.

Cheilosia acutilabris is voor het eerst uit

Nederland gemeld door Van der Goot (1981) op basis van één exemplaar. Sindsdien staat de soort op Nederlandse soortenlijsten. Van Steenis & Barendregt (2002) voeren de soort op als 'doubtful species', met de opmerking dat de identiteit van het exemplaar niet duidelijk is, maar dat het niet tot een andere Nederlandse soort behoort. Tabel 1 vermeldt de gegevens van het door Van der Goot (1981) vermelde exemplaar, evenals de gegevens van een ander exemplaar dat door J.A.W. Lucas was gedetermineerd als '*Cheilosia acutilabris* sensu Van der Goot'.

Verlinden (1991) merkt op dat de uit Nederland en België vermelde exemplaren van *C. acutilabris* tot *C. mutabilis* (Fallén, 1817) behoren. Op welke exemplaren hij hier doelt is onduidelijk, maar de twee onderzochte exemplaren behoren zeker niet tot *C. mutabilis*.

Van der Goot (1981) onderscheidt *C. acutilabris*, evenals soorten van het '*proxima*-complex', voornamelijk op basis van kleurkenmerken. Deze kenmerken zijn al eerder zeer onbetrouwbaar gebleken en tegenwoordig worden andere kenmerken gebruikt voor het onderscheid binnen deze soortgroep (zie bijvoorbeeld Smit et al. 2001). De Nederlandse exemplaren hebben, vermoedelijk doordat ze nog niet uitgekleurd waren ten tijde van de vangst, een oranje gekleurde buik. Dit maakt de bestuiving op de sternieten, die karakteristiek is voor soorten van het '*proxima*-complex', moeilijk zichtbaar. Ook de witte haarbandjes op de tergieten, bij de vrouwtjes uit deze soortgroep doorgaans vrij duidelijk,

Aantal/sexe	Datum	Vindplaats	Verzamelaar	Collectie
1 VROUW	29.VII.1968	Cadier	B. van Aartsen	ZMAN
1 VROUW	II.VII.1989	Eys, Eyserbos	J. van Steenis	W. van Steenis

Tabel 1

Overzicht van de Nederlandse zweefvliegen die gedetermineerd waren als *Cheilosia acutilabris*

Table 1

List of the Dutch specimens previously identified as *Cheilosia acutilabris*

zijn moeilijk te zien. Deze kenmerken zijn echter wel aanwezig bij beide exemplaren, en ook de overige kenmerken vallen geheel binnen de bekende variatie van *C. proxima* (Zetterstedt, 1843). Naar onze mening behoren beide exemplaren in tabel 1 dan ook tot *C. proxima*. Of *C. acutilabris* nu een 'goede' soort is of niet, in Nederland komt zij niet voor.

Melangyna ericarum (Collin, 1946)

Soorten van het genus *Melangyna* zijn vrij kleine, slanke zweefvliegen met gele of witte vlekkenparen op het achterlijf. In het Nederlands worden ze 'elfjes' genoemd. *Melangyna ericarum* is beschreven uit Schotland en verder gemeld uit enkele andere Noord- en Centraal-Europese landen. *Melangyna ericarum* werd door Van der Goot (1981) voor het eerst uit Nederland gemeld, zonder vermelding van vindplaatsgegevens. Meer informatie over de eerste vangsten van dit taxon in Nederland is te vinden in Brinkkemper (1982) en Van der Goot (1982). Sindsdien zijn geen vangsten van *M. ericarum* meer gemeld in Nederlandse literatuur, maar de soort bleef wel gehandhaafd op soortenlijsten van de Nederlandse fauna, zij het met enige reserve (Van Steenis & Barendregt 2002).

Naast de twee door Brinkkemper (1982) en Van der Goot (1982) gemelde exemplaren van *M. ericarum* zijn nog drie als zodanig gedetermineerde exemplaren aanwezig in de collectie van het ZMAN, alle drie verzameld en op naam gebracht door O. Brinkkemper en V.S. van der Goot. Tabel 2 geeft een overzicht van deze exem-

plaren. Alle exemplaren zijn mannetjes, verzameld in het kustgebied in de maanden mei en juni.

Melangyna ericarum lijkt sterk op *M. umbellatarum* (Fabricius, 1794). Kenmerken voor het onderscheid tussen deze en andere soorten zijn gegeven in de oorspronkelijke beschrijving door Collin (1946) en de determinatiesleutels van Van der Goot (1981) en Verlinden (1991). Speight (1988) geeft een tabel voor het genus *Melangyna* met enkele nieuwe kenmerken en Speight (2003) geeft hier een aanvulling op. In tabel 3 zijn de in deze literatuur genoemde verschillen tussen *M. ericarum* en *M. umbellatarum* op een rijtje gezet en getoetst aan de vijf Nederlandse exemplaren. Enkele kenmerken van de Nederlandse exemplaren komen niet overeen met de genoemde kenmerken voor *M. ericarum* in de literatuur. Met name de vaak als eerste genoemde kleur van de beharing van de borststukrug klopt niet. Enkele andere kenmerken kloppen weer wel, maar deze vallen binnen de variatie van *M. umbellatarum*. In het materiaal van *M. umbellatarum* in de collectie van het ZMAN zijn meer exemplaren aanwezig die enkele kenmerken vertonen van *M. ericarum*. Zo heeft *M. umbellatarum* regelmatig zwarte haren op de wangen en achterop de voor- en middenfemora (met name distaal). Ook zijn er diverse exemplaren van *M. umbellatarum* waarbij de vlekken op tergiet 2 de zijnaad bereiken. Dergelijke donkere exemplaren komen vooral voor in de voorjaarsgeneratie. Collin (1946) heeft bij zijn beschrijving van *M. ericarum* geen holotype aangewezen. De

Aantal/sexe	Datum	Vindplaats	Verzamelaar
1 man	19.V.1980	Hillegom, bos bij Psychiatrisch Ziekenhuis Vogelenzang	V.S. van der Goot
1 man	2.VI.1980	Zaandam, heemtuin	O. Brinkkemper
1 man	26.V.1982	Zaandam, heemtuin	O. Brinkkemper
1 man	8.VI.1982	Heemstede Groenendaal	V.S. van der Goot
1 man	29.VI.1982	Overveen Elswout	V.S. van der Goot

Tabel 2

Overzicht van de Nederlandse zweefvliegen die gedetermineerd waren als *Melangyna erucarum* in de collectie van het Zoologisch Museum Amsterdam.

Table 2

List of the Dutch specimens previously identified as *Melangyna erucarum* in the collection of the ZMAN.

Kenmerk	<i>M. erucarum</i>	<i>M. umbellatarum</i>	Nederlandse exemplaren <i>M. 'erucarum'</i>
beharng borststukrug	langs zijrand zwart	geheel licht	geheel licht
beharng gezicht	langs zijrand zwart	geheel licht	langs zijrand zwart
beharng dij 1 en 2	gemengd zwart en licht	geheel licht	? (niet bekeken)
coxa 2 en 3	vaak met zwarte haren	nooit met zwarte haren	zonder zwarte haren
vlekken tergiet 2	bereiken zijnaad niet	bereiken zijnaad wel	bereiken zijnaad niet

Tabel 3

Kenmerken voor het onderscheid tussen de mannetjes van *Melangyna erucarum* en *M. umbellatarum*, zoals genoemd door Collin (1946), Van der Goot (1981), Speight (1988, 2003) en Verlinden (1991), vergeleken met de vijf als *M. erucarum* gedetermineerde exemplaren uit Nederland.

Table 3

Characters for the separation of males of *Melangyna erucarum* and *M. umbellatarum*, as listed by Collin (1946), Van der Goot (1981), Speight (1988, 2003) and Verlinden (1991), in comparison with the five specimens previously identified as *M. erucarum* from the Netherlands.

'syntypen' waarop zijn beschrijving gebaseerd is, zijn aanwezig in de Hope Entomological Collections in Oxford (4 mannetjes, 9 vrouwtjes en het British Museum of Natural History in London (1 mannetje) (Pont 1995). In 1995 is door de eerste auteur van dit artikel één van de mannelijke syntypen (uit Oxford) vergeleken met de vijf vermeende Nederlandse exemplaren van *M. erucarum*. De Nederlandse exemplaren en het syntype bleken niet overeen te komen wat betreft kleur van de beharng van de borststukrug en kleur

van de beharng van coxa 2 en 3.

Van der Goot (1982) schrijft: 'Wel dient men er m.i. rekening mee te houden dat *M. erucarum* slechts een zeldzame, donker getinte variëteit is van *M. umbellatarum*. Zolang dat niet uitgezocht is voer ik deze "soort" voorlopig maar op.' In de *Voorlopige atlas van de Nederlandse zweefvliegen* is de soort niet opgenomen wegens het vermoeden dat het hier gaat om een 'donkere voorjaarsvorm van *Melangyna umbellatarum*' (NjN 1998). Om een goed onderbouwde uitspraak over de taxonomische

Aantal/sexe	Vindplaats	Datum	Verzamelaar	Collectie
1 VROUW	Goudberg Strijbeek	27.VI.1952		ZMAN
1 VROUW	Brunssum	23.VII.1972	B. van Aartsen	ZMAN
1 VROUW	Doetinchem	VII.1899	De Meijere	ZMAN
1 VROUW	Bergen op Zoom		La Fontijn	ZMAN

Tabel 4

Exemplaren die als *Paragus finitimus* in de Databank Nederlandse Zweefvliegen opgenomen waren. Nu staan ze hierin onder *P. bicolor*.

Table 4

Specimens previously recorded as *Paragus finitimus* in the database of the Netherlands Syrphidae Recording Scheme. These specimens are now recorded as *P. bicolor*.

Aantal/sexe	Vindplaats	Datum	Verzamelaar	Collectie
1 VROUW	Hulshorst	VI.1925	Van der Veen	RMNH
1 man	Goudberg Strijbeek	29.VI.1952		ZMAN
1 VROUW	Brunssum	23.VII.1972	B. van Aartsen	ZMAN
1 man	Venlo	09.VIII.1977	B. van Aartsen	ZMAN
1 man, 1 VROUW	Venlo	18.VII.1979	B. van Aartsen	ZMAN

Tabel 5

Exemplaren die reeds als *Paragus bicolor* in de Databank Nederlandse Zweefvliegen opgenomen waren.

Table 5

Specimens that had already been recorded as *Paragus bicolor* in the database of the Netherlands Syrphidae Recording Scheme.

status van *M. ericarum* te kunnen doen, zou uitgebreid onderzoek van het typemateriaal nodig zijn. Aangezien slechts één van de 'syntypen' kortstondig is vergeleken met het Nederlandse materiaal, kan van een dergelijke taxonomische conclusie geen sprake zijn. Wel kan de conclusie getrokken worden dat de Nederlandse exemplaren tot *M. umbellatarum* behoren, en dat *M. ericarum* dus niet in Nederland voorkomt.

***Paragus finitimus* Goeldlin de Tiefenau, 1974**

Paragus-soorten zijn over het algemeen kleine zweefvliegen. Het zwaartepunt van de diversiteit ligt in Zuid-Europa. De meeste soorten zijn alleen aan de hand van de mannelijke genitaliën

met zekerheid te herkennen en van nog niet alle Noordwest-Europese soorten zijn de vrouwtjes beschreven. Goeldlin de Tiefenau (1976) geeft een determinatietabel waarin van veel soorten, waaronder *P. finitimus* en *P. bicolor* (Fabricius, 1794), de vrouwtjes zijn opgenomen. Deze twee soorten behoren tot het subgenus *Paragus*, herkenbaar aan de gele achterrand van het scutellum. Dit subgenus bevat vier Noordwest-Europese soorten met een voornamelijk rood achterlijf. Van beide soorten is maar een klein aantal waarnemingen uit Nederland bekend (tabel 4, 5), die bij *P. finitimus* alleen betrekking hebben op vrouwtjes. *Paragus finitimus* is voor het eerst uit Nederland gemeld door Lucas (1981), die over *P. bicolor*

schrijft 'voor zover mij bekend, is dit een zuidelijke soort, die niet bij ons te verwachten is'. Van Aartsen (1993) voegt *P. bicolor* toe aan de Nederlandse fauna, onder andere door exemplaren uit Venlo die Lucas (1981) als *P. finitimus* vermeldde. Lucas corrigeerde in zijn collectie echter niet alle exemplaren die eerder als *P. bicolor* gemeld werden. Van twee vrouwtjes die op dezelfde dag en plaats (Brunssum) gevangen werden door Van Aartsen stond er een als *P. finitimus* en een als *P. bicolor* in de Databank Nederlandse Zweefvliegen.

In het kader van het Zweefvliegenproject zijn de Nederlandse exemplaren, vooral de vrouwtjes, nog eens kritisch met elkaar en buitenlandse exemplaren (Alpen en Spanje) vergeleken. In de collectie van het ZMAN en de collectie van de tweede auteur bevindt zich een aantal in copula gevangen exemplaren, waardoor de determinatie van de vrouwtjes bevestigd kon worden.

In de beschrijving van *P. finitimus* worden de vorm van de laatste achterlijfssegmenten en de voorhoofds- en gezichtskleur als belangrijkste kenmerken voor de vrouwtjes benoemd (Goeldlin de Tiefenau 1974, 1976). *Paragus bicolor* heeft een sterk convex zevende tergiet en een richeltje over het midden van het achtste tergiet, terwijl bij *P. finitimus* het zevende tergiet vrijwel recht is en het achtste groot met een soort bocheltje. Bij alle Nederlandse exemplaren die als *P. finitimus* gedetermineerd stonden is de vorm van het zevende tergiet duidelijk convex, zoals in *P. bicolor*. De zwarte middenstreep van het gezicht is bij *P. finitimus* iets breder dan bij *P. bicolor*. Deze gezichtsstreep is bij *P. finitimus* sterk ingeknepen onder de antennes, bij *P. bicolor* niet. De vorm van de overgang van het gele gezicht naar het zwarte voorhoofd is sterk variabel bij beide soorten, en dus niet als kenmerk te gebruiken. De vorm van de stofvlekken op het zwartglimmende voorhoofd is ook enigszins variabel, maar de stofvlekken bereiken het geel van het gezicht bij *Paragus bicolor*, terwijl ze bij *P. finitimus* afgeknott zijn en breed gescheiden blijven van het gele gezicht. Bij alle Nederlandse exemplaren lopen de

stofvlekken langs de ogen door tot aan het geel op het gezicht. Het is overduidelijk dat alle Nederlandse exemplaren tot één soort behoren. Opvallend is dat twee maal twee exemplaren, die op dezelfde dag en plaats gevangen zijn, als verschillende soorten gedetermineerd zijn. In één geval betrof dit een mannetje en een vrouwtje (1952, Strijbeek), een extra aanwijzing dat het om slechts één soort gaat.

De gezichtstekening van de Nederlandse exemplaren komt niet overeen met het exemplaar dat Goeldlin de Tiefenau (1976) afbeeldt als *P. bicolor*. Deze heeft een veel smallere zwarte middenstreep op het gezicht, en een gele mondrand. De '*Paragus bicolor*'-groep is echter onder revisie en moet in diverse soorten worden opgesplitst (mond. med. A. Vujic). In ieder geval moet *P. finitimus* van de Nederlandse lijst geschrapt worden en beschouwen we de Nederlandse exemplaren voorlopig als *P. bicolor*.

LITERATUUR

- Aartsen, B. van 1993. Nieuwe en zeldzame zweefvliegen voor de Nederlandse fauna (Diptera: Syrphidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 5: 5-8.
- Brinkkemper, O. 1982. Zeldzame zweefvliegen in Zaandam (Diptera: Syrphidae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 42: 81-83.
- Collin, J.E. 1946. *Syrphus ericarum* sp. n. male, female (Diptera, Syrphidae). – Entomologist's Record and Journal of Variation 58: 117-119.
- Goeldlin de Tiefenau, P. 1974. Quatre espèces nouvelles de *Paragus* (Dipt. Syrphidae) de la région paléarctique occidentale. – Mitteilungen der Schweizerischen Entomologischen Gesellschaft 43: 272-278.
- Goeldlin de Tiefenau, P. 1976. Révision du genre *Paragus* (Dipt. Syrphidae) de la région paléarctique occidentale. – Mitteilungen der Schweizerischen Entomologischen Gesellschaft 49: 79-108.
- Goot, V.S. van der 1981. De zweefvliegen van Noordwest-Europa en Europees Rusland, in het bijzonder van de Benelux. – Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.

- Goot, V.S. van der 1982. Nederlandse vliegenvangsten (Diptera: Syrphidae, Conopidae, Bombyliidae, Asilidae, Therevidae, Stratiomyiidae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 42: 5-10.
- Lucas, J.A.W. 1981. Zweefvliegen allerlei. – Entomologische Berichten, Amsterdam 41: 49-52.
- NJN 1998. Voorlopige atlas van de Nederlandse zweefvliegen (Syrphidae). – EIS-Nederland, Leiden & NJN, 's-Graveland.
- Pont, A.C. 1995. The type-material of Diptera (Insecta) described by G.H. Verrall and J.E. Collin. – Clarendon Press, Oxford.
- Smit, J.T., M. Reemer & W. Renema 2001. Vijf soorten van het zweefvliegengenus *Cheilosia* nieuw voor Nederland (Diptera: Syrphidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 15: 123-139.
- Speight, M.C.D. 1988. Syrphidae known from temperate Western Europe: potential additions to the fauna of Great Britain and Ireland and a provisional species list for N. France. – Dipterists Digest 1: 2-35.
- Speight, M.C.D. 2003. Species accounts of European Syrphidae (Diptera) 2003. – In: Speight, M.C.D., E. Castella, J.-P. Sarthou & S. Ball (red.), Syrph the Net, the database of European Syrphidae 39: 1-209.
- Steenis, W. van & A. Barendregt 2002. Family Syrphidae. – In: Beuk, P.L.T. (red.), Checklist of the Diptera of the Netherlands. Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht: 200-216.
- Verlinden, L. 1991. Fauna van België. Zweefvliegen (Syrphidae). – Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel.

SUMMARY

Three species of hoverflies removed from the Dutch list (Diptera: Syrphidae)

Doubtful records of three hoverfly species from the Netherlands are discussed. Two specimens previously identified as *Cheilosia acutilabris* Becker, 1894 belong to *C. proxima* (Zetterstedt, 1843). Five specimens previously identified as *Melangyna ericarum* (Collin, 1946) belong to *M. umbellatarum* (Fabricius, 1794). Four species previously identified as *Paragus finitimus* Goeldlin de Tiefenau, 1974 are now considered to belong to *P. bicolor* (Fabricius, 1794). These results lead to the conclusion that *Cheilosia acutilabris*, *Melangyna ericarum* and *Paragus finitimus* should be removed from the Dutch species list.

M. Reemer
EIS-Nederland
Postbus 9517
2300 RA Leiden
reemer@naturalis.nl

W. Renema
Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis
Postbus 9517
2300 RA Leiden
renema@naturalis.nl